

JIŘÍ MELANTRICH – POČÁTKY ŠPANĚLSKÉHO KNIHTISKU V ČESKÝCH ZEMÍCH?

Jaroslava Kašparová

Jiří Melantrich – Spanish Language Printing in the Czech Lands

Probably in the year 1577, the Prague publisher Jiří Melantrich z Aventina printed a collection of latin-spanish mystic papers, *Opuscula quaedam pia Francisci Borgiae*, by St. Franciscus de Borja (1510–1572). The book includes the Spanish printed 1577 Privilege of Philipp II., King of Spain, addressed to the Spanish Ambassador in Prague, Juan de Borja, under whose patronage the Spanish writings of St. Franciscus de Borja were translated into Latin (by the Jesuite Alfonso de Deza) and published. It is the earliest document of Spanish typography in Prague, predating the 1581–1593 Spanish editions by Jiří Černý – Nigrin.

Keywords: St. Franciscus de Borja (1510–1572) – Spanish Ambassador Juan de Borja (d. 1608) – Prague's early books printed in Spanish of the 16th century – publisher Jiří Melantrich z Aventina (1552–1580) – publisher Jiří Černý called Nigrin (1581–1593)

Z dějin českého knihtisku víme, že Jiří Černý z Černého mostu zvaný Nigrin, jeden z nejvýznamnějších a nejschopnějších tiskařů předbělohorského období, vydal v letech 1581–1592 pět španělských tisků.¹ Tento počet bude navýšen, protože v poslední době se podařilo identifikovat další tisky pocházející evidentně z Nigrinovy dílny. Ty byly často připojeny k tisku španělského kněze, diplomata a obchodníka Pedra Corneja *Historia de las civiles guerras y rebellion de Flandes* (Dějiny občanských válek a povstání ve Flandrech), jenž Nigrin vydal v roce 1581. Je to jednak anonymní *Protiobrana (Antiapologia)*, odpověď na *Apologii* prince Viléma I. Oranžského (1533–1584) a polemika s hlavními body této apologie a jednak španělská verze vyhlášení nezávislosti generálních stavů Spojených nizozemských provincií na Španělsku – *Placart de los estados generales*.² Oba

tyto tisky, vydané s největší pravděpodobností rovněž roku 1581, se nacházejí nejen v exemplářích Národní knihovny ČR³ a v exempláři Eggenberské sbírky zámecké knihovny v Českém Krumlově,⁴ ale i v knihovnách zahraničních (jak v konvolutu spolu s Cornejovým dílem, tak samostatně nebo v jiných vydáních).⁵ Chybí v nich místo vydání i jméno tiskaře, ale blízká typografická podobnost s Nigrinovým tiskem Cornejovým je zcela evidentní.⁶

Dalším nově zjištěným tiskem, který vyšel v 16. století v Praze, u něhož lze spekulovat, že mohl představovat alespoň hypoteticky zakázku, i když neuskutečněnou, pro Nigrinovu dílnu, je *Opuscula quaedam pia*,⁷ soubor šesti mystických traktátů svatého Franciska de Borja, vévody de Gandia, generála jezuitského řádu. Tisk je nedatovaný a vyšel pravděpodobně roku 1577 (takto je datováno privilegium

¹ Blíže KAŠPAROVÁ, Jaroslava. Španělské tisky 16. století z dílny pražského tiskaře Jiřího Nigrina. *Documenta Pragensia* 10/1. Praha 1990, s. 209–218; TÁŽ, *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.–17. století*. České Budějovice: Veduta, 2010, s. 100–102, 205–206, 215–217.

² *Antiapologia o contra defensa en dos partes divide la primera en respuesta de una carta del principe de Orange al serenissimo de Alañon ... la otra a los principales puntos de la apologia publicada del dicho principe en defensa suya y ofensa de muchos principes christianos y en especial de la Maestad catholica de España ...* [En Praga: en casa de Gorge Nigrin, 1581]. [54] listů; 4°. – *Placart de los estados generales de las provincias con federadas de Flandes ... Traducido de frances es espannol con algunas anotaciones*. [En Praga: en casa de Gorge Nigrin, 1581]. [17] listů; 4°. – Přívazky 1 a 2 k: Pedro de Cornejo, *Historia de las ciuiles guerras y rebelion de Flandes recopilada, emendada, y añadida en esta vltima edicion*. En Praga: en casa de Gorge Nigrin, 1581. Blíže srov. RADIMSKÁ, Jitka a kol., *Ve znamení havranů. Osudy knižní sbírky rodiny Eggenbergů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita České Budějovice–Nová tiskárna Pelhřimov, 2011, s. 209–210 nr. 3, s. 241, nr. 82 a s. 219, nr. 26.

³ Viz Národní knihovna ČR sign. 50 G 16.

⁴ Viz Eggenberská sbírka Český Krumlov sign. 21 F 4452.

⁵ Např. konvolut dochovaný v Národní knihovně v Edinburghu sign. G.12.f.3/1–3 (studium de visu) obsahuje všech tři tisky ve stejném sledu jako exemplář v Národní knihovně a v Eggenberské sbírce. Blíže srov. souborný katalog Velké Británie COPAC (dostupné z: <<http://copac.ac.uk/search?m=2&au=Cornejo+Pedro&ti=Historia>>) i katalog National Library of Scotland (dostupné z: <<http://www.nls.uk/>>).

⁶ Nejen typografie, ale také dekor – manupropriové viněty.

⁷ Francisco de Borja, *Opuscula quaedam pia Francisci Borgiae Gandiae ducis, nunc primum de Hispanico sermone in latinum conuersa. Cum consensu Reuerendissimi D. archiepiscopi Pragensis*. – Prae: Jiří Melantrich z Aventina, [ca 1577]. [52], 278 s. 16°. Knihovna Národního muzea sign. 53 H 44. Srov. PALAU Y DULCET, Antonio. *Manual del librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispanoamericana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos con el valor comercial de los impresos descritos*. 2nda ed., corr. y aum. por el autor. Barcelona 1948, T. 2: B, nr. 290614. Srov. též *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800, Tiskařská bohémika 16. století*, (listkový katalog), dostupné z: <<http://www.lib.cas.cz/kvo/produkce-tiskaren-cr/tboh16/043/index.html>>. Bibliografie eviduje exemplář ve Strahovské knihovně, Knihovně Národního muzea, Vědecké knihovně v Olomouci, exemplář v Královské knihovně ve Stockholmu bez signatury a též zápis v Břežanově katalogu Rožmberské knihovny – B, fol. 544 (k tomu viz též VESELÁ, Lenka. *Knihy na dvoře Rožmberků*. Praha: Scriptorium, 2005, s. 275). Borjovo dílo vycházelo v českých zemích i na konci 17. a na počátku 18. století (pražské edice v latině a němčině).

Filipa II.) v Praze v dílně Jiřího Melantricha z Aventina, jehož jméno figuruje v závěrečném impresu na konci tisku. Latinský překlad ze španělštiny pořídil španělský jezuita Alfonso de Deza (1530–1589); vyšel ze španělského originálu, jehož první vydání se datuje do roku 1548.⁸ Latinské verze měly ještě další vydání – roku 1579 v Salamance a poté v Neapoli roku 1614 a 1625.⁹ Melantrichův tisk se na našem území dochoval kompletně pouze ve fondu Knihovny Národního muzea a ve Vědecké knihovně v Olomouci; strahovský exemplář je silně defektní.¹⁰ Muzejní exemplář se dochoval s vlepeným papírovým exlibris italského majitele knihy, faráře malého městečka Crissolo ležícího asi 60 km od Turína („*Sacerdote Lantermino Giacomo Maestro*“). Podařilo se nám zjistit, že Giacomo Lantermino, původem z Robella di Sanfront, působil jako farář v Crissolo v letech 1872–1902 a je pochován na místním hřbitově.¹¹ Další tři exempláře pražského vydání eviduje mnichovská Bavorská knihovna a čtyři pak italský souborný katalog Istituto Centrale per il Catalogo Unico. Toto vydání má rovněž madridská Národní knihovna.¹²

Existence tohoto tisku posouvá datum počátku vydávání jazykově španělských tisků v Čechách čtyři roky, v horším případě o rok zpět – z roku 1581 do let 1577–1580. Nic na tom nemění fakt, že se jedná o text relativně velmi krátký – pouze o čtyři strany textu v knize malého osmerkového formátu (f.A2a–3b) a dalších necelých pět řádků (nadpis cenzorského povolení Alonse de Vallejo na f. A4a), poněvadž zbytek textu, včetně cenzorského povolení a překladatelovy dedikace kardinálu Gasparu de Quiroga, je psán a tištěn v latině (celkově má tisk 52 neznačených a 278 značených stran).

Pražské „editio princeps“ latinského překladu bylo vydáno se svolením pražského arcibiskupa, jímž byl v té době Antonín Brus z Mohelnice (ve funkci 1561–1580) a tisk obsahuje výše zmíněné privilegium Filipa II. datované 6. února 1577 v Madridu, které je pozoruhodné hned z několika důvodů.

Za prvé je tištěno španělsky, za druhé je sepsáno v poněkud osobním tónu a jmenuje Juana de Borja, syna Francisca de Borja, v té době již velvyslance v Praze, který překlad do latiny inicioval.¹³ Datace privilegia tak jasně dokládá počátek Borjova diplomatického působení v Praze – posouvá jej již k roku 1577. Někteří badatelé totiž často uvádějí jiné rozpětí let velvyslancova pobytu u císařského dvora – většinou léta 1578–1581, nebo dokonce ještě méně (1580–1581).¹⁴ Osoba španělského velvyslance Juana de Borja, který stál v pozadí „španělské“ tiskařské a nakladatelské aktivity Jiřího Černého a Jiřího Melantricha, se neobjevuje náhodně. Velvyslanec se těšil díky svému blízkému příbuzenství s jednou z velkých postav španělských církevních dějin přízni císařského dvora a katolické šlechty a zastával prestižní postavení v duchovním a kulturním životě Prahy. Melantrichův tisk přináší další důkaz o Borjově iniciační činnosti v oblasti podpory vydávání španělských knih v Praze¹⁵ a zapadá tak plně do okruhu Nigrinem vydaných španělských tisků.

Na mysl vytane konečně i další otázka, k níž španělské privilegium svojí nepřilíh konkrétní formulací přímo vybízí: byl text adresován primárně Melantrichovi, nebo jinému českému tiskaři, dejme tomu právě Jiřímu Nigrinovi, který se ve sféře nakladatelsko-tiskařské pohyboval právě od roku 1577? Povolení k tisku od Filipa II. není adresováno žádnému konkrétnímu tiskaři, ale jakémukoliv tiskaři v českých zemích,¹⁶ který bude chtít dílo vydat, a též pak tiskařům ve Španělsku. Dějiny španělského knihtisku v Čechách tak dostávají v souvislosti s osobou Juana de Borja na jedné straně zřetelnější a logičtější obrysy, na druhé straně však ponechávají prostor pro další badatelská zjišťování a ověřování, která mohou v případě vydání spisů velvyslancova otce do hry vtáhnout i tiskaře „Gorge Nigrina“. Co když tento tisk měl původně vydat podobně jako jiné španělské tisky té doby Nigrin? Melantricha by bylo možno pak považovat ne za předchůdce Jiřího Černého v oblasti tisku českých hispanik, ale za jeho eventuálního „náhradníka“.

⁸ PALAU Y DULCET, A., op.cit., nr. 290608 uvádí jako první vydání ve Valencii roku 1548 (jako velice vzácné) a s názvem *Seis tratados muy deuotos y vtilés para qualquier fiel Christiano*. Další evidovaná vydání ve španělštině: Alcalá de Henares 1550–1551 (2 díly, nr. 290608–9), Medina del Campo 1552 (nr. 290610), Antverpy 1556 (nr. 290611). Existenci salamanského vydání z roku 1575 Antonio Palau y Dulcet neneviduje; existenci tisku vydaného v Salamance roku 1575 pod názvem *Opúsculos piadosos de San Francisco de Borja* dokládá Armando COTARELO Y VALLEDOR, *Fray Diego de Deza. Ensayo biográfico*, Madrid 1902, s. 35, dostupné z: <<http://archive.org/details/fraydiegodedezae00cota>>. Před rokem 1577 vyšel ještě v Benátkách roku 1561 překlad do italštiny (Antonio Palau y Dulcet, op. cit., nr. 290616).

⁹ Původem z Alcalá de Henares, kde více než 25 let vyučoval teologii. Zemřel v Toledu, kde byl představeným jezuitského profesního domu. Kromě překladu Borjova díla je autorem spisu *De la oración mental* vydaného v Limě neznámo kdy. Zemřel v Toledu roku 1598. Srov. BACKER, Augustin – BACKER, Aloys. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus ...Nouvelle édition par Carlos Sommervogel, Bibliographie, tome III*. Bruxelles 1892, sl. 34 (pražské vydání latinského překladu citováno není) a viz též COTARELO Y VALLEDOR, A., *Fray Diego de Deza*, op. cit., s. 35.

¹⁰ Vědecká knihovna v Olomouci sign. 35.261 a Strahovská knihovna, sign. BD V 15 (exemplář s rukopisným exlibris klementinských jezuitů).

¹¹ Viz Madre MARIA DEGLI ANGELI, OCD, *I miei viaggi* (cestopisy z let 1886–1891 – *Viaggio X^o Marene – Crissolo – Torre Pellice 20 agosto 1890*), dostupné z: <<http://www.carmelitane.com/libri/madrefondatrice/SG2viaggi.htm>>.

¹² Biblioteca nacional de España, sign. R/24869 (pochází z Královské veřejné knihovny, odkud přešel kolem roku 1712 do fondu madridské Národní knihovny). Za informace děkuji dr. Juliánovi Martínu Abadovi z Národní knihovny v Madridu.

¹³ F.A2a–b: ...“*Por quanto por parte de vos don Iuan de Borja estante en esta corte nos fue hecha relacion diziendo, que a vuestra instancia se auian trazido de Castellano en Latin las obras de don Francisco Borja Duque de Gandia vuestro padre ...*“ (...“Co se týká vaší účasti Done Juane de Borja pobývajícím na tomto dvoře, poslal jste nám zprávu, v níž se praví, že na vaši prosbu byly spisy Don Francisca de Borja, Vašeho otce, přeloženy ze španělštiny do latiny ...“).

¹⁴ KAŠPAROVÁ, České země a jejich obyvatelé, op. cit., s. 100–102, TÁŽ, Příspěvek k rekonstrukci osobních knihoven humanistů předbělohorského období. In: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 8, 1991. Praha 1992, s. 159–175. K Borjově osobnosti a jeho pobytu v českých zemích nejlépe BAĎURA, Bohumil. Los Borja y el Reino de Bohemia. In *Iberoamericana Pragensis* 39, 2005. Praha 2006, s. 43–72 a KROUŽIL, Vojtěch. Juan de Borja, Guillén de San Clemente a formování „španělské strany“ na dvoře Rudolfa II. *Časopis Národního muzea, Řada historická*, Praha 179/2010, č. 1–2, s. 3–41.

¹⁵ Je známo, že inicioval vydání knih u Nigrina nebo se dokonce na nich přímo podílel jako autor či korektor.

¹⁶ F.A2b: ...“*nos supplicastes mandassemos dar licencia a qualquier impressor destos Reynos para imprimir las dichas obras, ...*“ (prosil jste nás, abychom udělili licenci k tisku oněch zmíněných děl některému tiskaři těchto království, ...“).

A další pochybnost, jež se nabízí: tisk nemusel vyjít v roce udělení privilegia, tj. roku 1577, ale byl vydán možná o něco později (hranicí je rok 1580, datum Melantrichova úmrtí).¹⁷ Časové zpoždění však nelze zatím dokázat, ani vyvrátit. Nicméně skýtá prostor pro další spekulace, např., že případná časová prodleva mezi uděleným privilegiem a vlastním vydáním byla vyplněna hledáním vhodného tiskaře. A volba padla logicky na podnikatelsky zavedeného a úspěšného královského a zemského typografa a nakladatele Jiřího Melantricha, který měl na domácí poměry nejlépe vybavenou dílnu, byl obratný v získávání mecenášů a příležitostných zakázek, nikoliv na Jiřího Nigrina, který byl sice samostatně činný již šest let (ca od roku 1571 či 1572), ale stále se pohyboval ve stínu melantrišské tiskařské a nakladatelské firmy. Důvodem mohla být malá důvěra v tiskařovy schopnosti ze strany zadavatele, popř. ještě málo známé mezinárodní renomé, kterému se Nigrin jako tiskař a nakladatel u rudolfinského dvora později těšil, a to přesto, že ne všechny jeho zakázky byly provedeny na patřičné profesionální úrovni.¹⁸

Skutečnost, že Nigrin nevydal žádný španělský tisk dříve než roku 1581, alespoň podle dochovaných knih a podle toho, co o něm víme, naznačuje, že Nigrin mohl „převzít“ zakázky španělské klientely právě po Melantrichovi a že „náhradníkem“ pro vydávání pražských španělských tisků nebyl Melantrich, ale naopak právě Nigrin.¹⁹ Je známo, že poměry v Melantrichově tiskárně v roce 1581, rok po smrti Melantricha, byly poněkud nestandardní; roku 1580 zdědil firmu nezletilý syn Jiří Melantrich mladší, roku 1586 předčasně zemřelý, který ji přivedl k úpadku, ale prakticky to byl Adam z Veleslavína, Melantrichův zeť a společník, který firmu řídil a který zadlužený podnik jako hlavní věřitel nakonec roku 1586 převzal. Melantrichova tiskárna roku 1581 nebyla tedy už oním zavedeným prosperujícím podnikem, jako tomu bylo za života Melantricha. Tím se Nigrinovi otevřela cesta ke královským zakázkám, ke spolupráci s mezinárodní klientelou a vydávání španělských tisků na objednávku za podpory španělských mecenášů na královském dvoře v Madridu a císařském dvoře v Praze.

Resumen

JIŘÍ MELANTRICH Y LOS COMIENZOS DE LA TIPOGRAFÍA EN LENGUA ESPAÑOLA EN LOS TERRITORIOS DE LA CORONA DE BOHEMIA

La autora informa sobre la existencia de la edición latina de los *Opuscula quaedam pia Francisci Borgiae Gandiae*, colección de seis tratados místéricos de San Francisco de Borja (1510–1572), publicada por Jiří Melantrich de Aventinum (1552–1580) probablemente en 1577 (en cual-

quier caso no después de 1580). El libro contiene un privilegio real fechado el 26 de febrero 1577 e impreso en español. El rey Felipe II se dirige al embajador español en Praga, Juan de Borja (hijo del santo), quien promovió esta traducción al latín, realizada por el jesuita español Alfonso de Deza (1530–1589), así como su publicación en Praga. La edición pragensis de los *Opuscula* constituye el más antiguo testimonio de la tipografía en español en Bohemia, anterior a las impresiones españolas de Jiří Černý (conocido como Nigrin), realizadas entre 1581 y 1593, y podría significar que la llegada de Juan de Borja a Praga se produjo antes de la fecha tradicionalmente aceptada por la historiografía checa (1578).

La autora concluye preguntándose por qué la impresión de la obra de Francisco de Borja fue encargada a Melantrich y no a Nigrin, que en aquella época era ya un próspero editor e impresor. Nigrin había realizado ya diversos encargos para la corte rudolfina, estaba tipográficamente capacitado para imprimir en español y tenía contacto con el embajador Juan de Borja.

Preklad Eduardo Fernández Couceiro

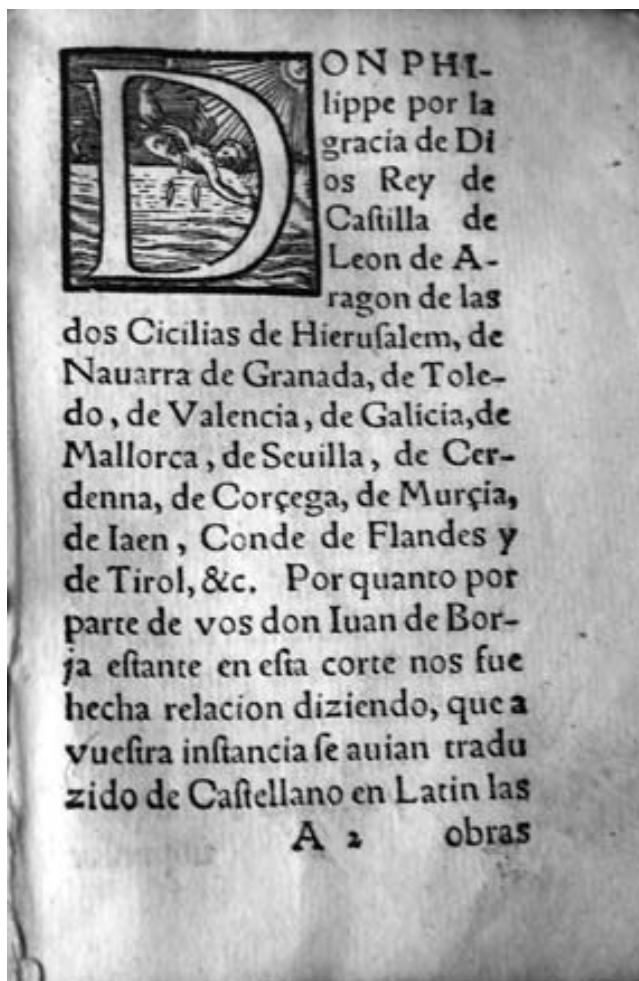

Opuscula quaedam pia. Praha, Jiří Melantrich z Aventina, cca 1577. Titulní list

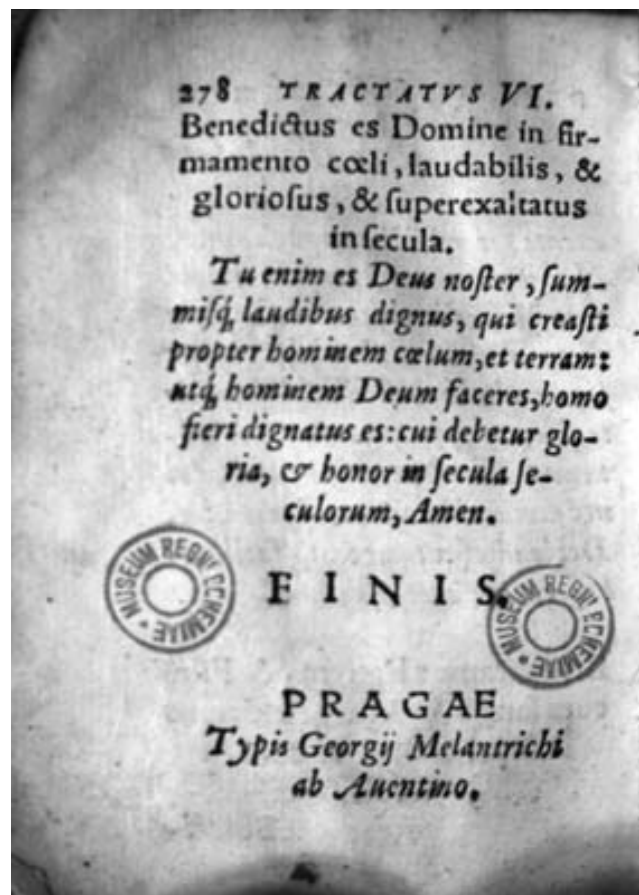
¹⁷ Viz impresum: „*Pragae Typis Georgij Melantrichi ab Auentino*“ nikoliv „*Typis Melantrichianis*“.

¹⁸ Srov. BAĐUROVÁ, Anežka. O mejlkách, aneb spisek útěšný pro redaktory, editory i autory. In *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 16, 1999–2000, Praha 2002, s. 245–246 (autorka upozorňuje, že v případě zakázek, zejména cizojazyčných tisků, se u Nigrina ne vždy jednalo jen o neznalost jazyka, ale spíše o malou pečlivost či nedbalost při sazbě textu – viz případ opakovaného tisku latinského spisku papežského nuncia Cesareho Speciana na přelomu roku 1592 a 1593 či ne zcela perfektní výtisky jeho španělských tisků).

¹⁹ V tomto směru by bylo zajímavé podrobněji srovnat publikační činnost Melantrichovy tiskárny let 1580–1586 a Nigrinův ediční program z této doby, stejně jako jejich podnikatelské a obchodní aktivity. Ukazuje se totiž, že řada zavedených titulů vydávaných Melantrichem začíná být právě v tomto období vydávána Jiřím Černým. Jako příklad uveďme vydávání školní literatury – Catonových morálních sentencí (*Disticha Catonis*) nebo Melancthonovy a Donatovy učebnice latinské gramatiky; Nigrin je tiskne již od poloviny sedmdesátých let (za bližší informace ohledně gramatik děkuji kolegovi Janu Pišnovi).

Opuscula quaedam pia. Začátek španělsky tištěného privilegia Filipa II

Opuscula quaedam pia. Závěrečné impresum se jménem tiskaře